

ПРИМУС ЯК ОЗНАКА ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Дослідження питання про виокремлення ще одного виду юридичної відповідальності – політичної відповідальності – є складним і зовсім не висчерпується обсягом однієї статті. Останнім часом дефініція «політична відповідальність» використовується у випадку звільнення, наприклад, міністра з посади або ж відставки Прем'єр-міністра України і наступної відставки членів Кабінету Міністрів України, що передбачено Конституцією України.

Чинне законодавство містить, зокрема, такі положення:

1) частиною 4 ст.81 Конституції України [1] встановлено, що, у випадку невиконання вимог відносно несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, повноваження народного депутата України припиняються достроково на основі закону і за рішенням суду;

2) пункт 10 ст.85 Конституції України передбачає, що до повноважень Верховної Ради України належить усунення Президента України з поста в порядку особливий процедури (імпичменту), встановленому ст.111 Конституції України;

3) пунктом 15 ст.85 Конституції України передбачено, що Верховна Рада України має повноваження щодо ... звільнення з посади, надання згоди на ... звільнення з посади осіб у випадках, передбачених Конституцією України;

4) Президент України припиняє повноваження Верховної Ради України, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатись (пункт 8 ст.106 Конституції України);

5) Президент України припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку (пункт 9 ст.106 Конституції України);

6) Концепцією адміністративної реформи [2, 3] передбачено, що міністри, які за посадою є членами Кабінету Міністрів України, відповідно до цього мають статус політичних діячів (політиків).

Для обґрунтування виокремлення політичної відповідальності необхідно проаналізувати спочатку питання про притаманність політичній відповідальності ознак юридичної відповідальності (загальних ознак), а також можливість виділення ознак, притаманних тільки політичній відповідальності (особливих ознак).

Ознаки юридичної відповідальності:

- зв'язок із застосуванням заходів державного примусу;
- є передбаченою санкціями правових норм реакцією на правопорушення;
- реалізує санкції;
- застосування заходів юридичної відповідальності тягне для правопорушника обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного характеру, які він зобов'язаний знати і фактично зазнає.

Спочатку проаналізуємо першу ознаку юридичної відповідальності – зв'язок із застосуванням заходів державного примусу.

Державний примус – це психологічний або фізичний вплив державних органів (посадових осіб) на певних осіб з метою спонукати, примусити їх виконувати правові норми. Державний примус виступає у двох формах: судовій та адміністративній. Використовуються ще засоби громадського примусу, які не є державними [4, с.151].

Нормою права передбачено застосування судового примусу як форми державного примусу стосовно народних депутатів, які не виконують вимоги щодо несумісності депутатського мандату з іншими видами діяльності.

Процедура імпічменту Президента України встановлена ст.111 Конституцією України. Президента України може бути усунено з поста у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Суб'єктами процедури імпічменту є:

- Верховна Рада України – повноваження щодо ініціації питання про імпічмент; створення тимчасової слідчої комісії, до складу якої входить спеціальний прокурор і спеціальні слідчі; прийняття рішення про звинувачення Президента України; прийняття рішення про усунення Президента України після отримання висновку Конституційного Суду України і Верховного Суду України;

- тимчасова слідча комісія, створена Верховною Радою України, до складу якої входять спеціальний прокурор і спеціальні слідчі – надання висновків і пропозицій за результатами розслідування;

- Конституційний Суд України – перевірка справи і надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент;

- Верховний Суд України – надання висновку про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містить ознаки державної зради або іншого злочину.

Повноваження судових органів стосуються контролю за законністю виконання Верховною Радою України норм чинного законодавства щодо здійснення процедури імпічменту. Остаточне рішення приймає Верховна Рада України. Таким чином, судова форма державного примусу не застосовується.

Адміністративний примус використовується державними органами, а в окремих випадках громадськими об'єднаннями в державному управлінні для охорони суспільних відносин, які виникають у цій сфері державної діяльності. Вчені зазначають, що державне управління як частина державної діяльності має своїм основним призначенням здійснення виконавчої влади [4, с.7]. Повноваження Президента України ширші за виконавчі – алже він призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України (пункт 6 ст.106 Конституції України); призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені Конституцією України (пункт 7 ст.106 Конституції України); має право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України (ст.93 Конституції України).

Адміністративний примус використовується для: а) запобігання вчиненню правопорушень; б) припинення адміністративних проступків; в) притягнення до адміністративної відповідальності.

Процедура імпічменту передбачає порядок усунення з поста у разі вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину, тобто передбачена за дії, які мають ознаки суспільної небезпеки, а не суспільної шкідливості. Звідси, – є підстави для висновку про те, що адміністративний примус у цьому випадку також не використовується.

Разом з тим, конституційною нормою передбачений процес застосування уповноваженими державними органами конкретних заходів державного впливу (процедура імпічменту) у випадку порушення правової норми, тобто, заходи державного примусу. Ці заходи можна (в порядку дискусії) назвати політичними і об'єднати у форму політичного примусу.

Доцільність такого висновку підтверджена результатами подальшого аналізу правових норм, які регулюють питання невиконання або неналежного виконання посадовими особами повноважень, покладених на них Конституцією України.

Згідно з пунктом 9 ст.106 Конституції України Президент України припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку. Ст.113 Конституції України встановлює, що Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених статтями 85, 87 Конституції України. До складу Кабінету Міністрів України входить, зокрема, Прем'єр-міністр України (ст.114 Конституції України).

Кабінет Міністрів України може скласти свої повноваження:

– *по-перше*, у випадку обрання Президента України (частина 1 ст.115 Конституції України);

– *по-друге*, у випадку заяви Прем'єр-міністра України Президентові України про свою відставку. Відставка Прем'єр-міністра України має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України (частина 2, 3 ст.115 Конституції України);

– *по-третє*, у випадку порушення норм ст.116 Конституції України, якою встановлені повноваження Кабінету Міністрів України.

Окремим є питання про порушення норми ст.120 Конституції України щодо заборони суміщення членами Кабінету Міністрів України, керівниками центральних та місцевих органів виконавчої влади своєї службової діяльності з іншою роботою, крім викладацької, наукової та творчої у поза робочий час, входження до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Припинення повноважень Кабінетом Міністрів України у разі обрання нового Президента України передбачено конституційною нормою, тобто тоді, коли не має місце невиконання (неналежне виконання) положень ст.116 Конституції України. Тому у цьому випадку не можна говорити про використання політичного примусу.

Норми ст.116 Конституції України встановлюють межі діяльності Кабінету Міністрів України. Конкретно перелік функціональних повноважень Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністрів України вказаний у однойменній постанові Кабінету Міністрів України від 11 липня 2001 року за №784 (додаток 1) [5]. Тим

самим уточнено коло тих правил, за невиконання або неналежне виконання яких Прем'єр-міністр України (і, разом з ним, Кабінет Міністрів України) може скликти свої повноваження. Цікавими, у зв'язку з цим, є такі дані: П. Лазаренко перебував на посаді Прем'єр-міністра України 11 місяців; С. Марчук – 12; В. Масол – 11; Ю. Звягильський – 10; Л. Кучма – 12; В. Фокін – 19; В. Пустовойтенко – 29 місяців [6, с.265].

Разом з тим, виникає окремо питання про визначення підстав для прийняття рішення про належність або неналежність виконання покладених обов'язків.

До політичного примусу можна віднести припинення повноважень Верховної Ради України Президентом України, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатись (пункт 8 ст.106 Конституції України). Конституційною нормою чітко вказано на підставу припинення повноважень – порушення строків проведення пленарних засідань однієї чергової сесії.

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки:

1) для дослідження питання про доцільність виділення політичної відповідальності в окремий вид юридичної відповідальності мають бути проаналізовані усі ознаки юридичної відповідальності щодо притаманності їй політичній відповідальності (загальні ознаки), а також виділені особливі ознаки політичної відповідальності;

2) першою ознакою юридичної відповідальності є зв'язок із застосуванням заходів державного примусу. Проведений аналіз показав доцільність виділення політичного примусу як ще однієї форми державного примусу, поряд із судовим і адміністративним примусом;

3) політичний примус складає систему засобів впливу на поведінку та правовий статус уповноважених Конституцією України на виконання державних функцій посадових осіб та державних органів (Верховна Рада України);

4) політичний примус застосовується державними органами згідно з повноваженнями, визначеними Конституцією України;

5) до заходів політичного примусу, зокрема, належать: усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, припинення повноважень Верховної Ради України, складення повноважень Кабінетом Міністрів України.

Список літератури: 1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. К.,1997. 2. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: указ Президента України від 22 липня 1998 року за №810/98(із змінами і доповненнями). 3. Про проект Концепції адміністративної реформи в Україні: рішення Державної комісії з проведення в Україні Адміністративної реформи від 25 березня 1998 року за №3/98. 4. Адміністративне право України / За заг.ред.Ю.П. Битяка. Х., 2000. 5. Про функціональні повноваження Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2001 року за №784 // Урядовий кур'єр.2001. 14 липня. 6. Балдурка О.М., Гречашко В.А. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: Монографія. Х., 2000.

Надійшло до редакції 03.01.02